

ЗАРОДЖЕННЯ Й РОЗВИТОК ОСВІТНІХ ПРАВОВІДНОСИН ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

У статті проаналізовано виникнення права, процес зародження та розвитку права людини на освіту. Визначено передумови й особливості регулювання освітніх правовідносин між суб'єктами освітнього процесу як підґрунтя для теоретичного оформлення права в галузі освіти.

Ключові слова: право людини на освіту, освітні правовідносини, система освіти, право в галузі освіти.

Будь-яка людська спільнота, а тим більше суспільство в цілому, вимагає певної внутрішньої організації, узгодженості та упорядкованості, відповідних правил людських стосунків і поведінки. Упорядкування суспільних відносин, тобто соціальне регулювання, здійснюється за допомогою соціальних норм, правил поведінки загального характеру, що регулюють різні сфери суспільних відносин. Але суспільство не стоїть на місці, постійно розвивається та еволюціонує, наслідком чого є те, що люди, які належать до цього суспільства, здобувають певні права, свободи та обов'язки, без яких їх існування в межах суспільства є фактично неможливим.

Право є особливим видом соціальних норм, який регулює відносини між людьми в суспільстві. Як соціальний інститут воно виникло на певному етапі розвитку суспільства й закріплює права, свободи та обов'язки людей у суспільстві. "Необхідність правового регулювання суспільних відносин між людьми зумовлена здатністю останніх відхилятися від зразків належної соціальної поведінки до неналежних, шкідливих, небезпечних для цивілізації ексцесивних форм" [1, с. 7]. Саме тому право як соціальний інститут покликано контролювати й корегувати поведінку людей у суспільстві в умовах спільного співіснування. За допомогою права регулюються відносини людей у різних сферах їхньої життєдіяльності. Освіта як певна галузь людських стосунків не є винятком і потребує чіткого регулювання.

Мета статті – проаналізувати процес зародження й розвитку права на освіту, регулювання освітніх правовідносин як підґрунтя для теоретичного оформлення права в галузі освіти.

Народившись, людина вже фактом свого народження отримує право на існування, однак саме завдяки еволюції суспільства таке право закріплюється на загальнодержавному рівні. Проте так було не завжди: не завжди суспільство визнавало, що людина вже зі своєї появи на світ має певні права, які забезпечуються вже самим фактом її народження (людина народилася, отже, мала право народитися), і відповідно визнаються державою. Історія свідчить про те, що в стародавньому світі раб не мав права розпоряджатися власним життям, оскільки навіть юридично не визнавався людиною за чинним афінським або римським правом [9]. За таких обставин можна зробити висновок, що стародавнє суспільство

не могло гарантувати жодного з прав людини, які природно вважаються невід'ємними від самої людини, що живе в сучасному суспільстві.

Аналіз історичних витоків свідчить про те, що в середньовіччі замість поляризації між правосуб'єктністю вільного та безправ'ям раба складається більш розгалужена й деталізована структура правового регулювання відносин відповідно до належності до певної верстви населення. Права людини на цьому історичному етапі залишаються "різними за змістом і обсягом правами-привілеями членів різних станів, становими правами людини, правами станової людини" [9, с. 108].

Як стверджують науковців, "кожному етапу в історичному розвитку свободи і права притаманна власна юридична концепція людини як суб'єкта права й відповідне уявлення про її права та обов'язки, її свободу і несвободу" [9, с. 107]. Міра визнання й захищеності прав людини в певному суспільстві визначається типом його соціально-економічної організації, ступенем загальноцивілізованого розвитку, ступенем його гуманізації та лібералізації. Різним етапам історичного шляху до сучасної концепції прав людини притаманні "різні варіанти часткової, обмеженої, привілейованої людини" [9, с. 108]. Яскраво, на нашу думку, історію прав людини як "історію олюднення людей, історії прогресуючого розширення правового визнання як людини тих або інших людей для того або іншого кола відносин" характеризує В. Нерсесянц [9, с. 108].

Аналіз існування права на різних історичних етапах розвитку свідчить про те, що становлення й розвиток прав людини та громадянина невід'ємно пов'язаний із генезою та еволюцією змісту самого принципу правової рівності в різні епохи в різних суспільствах. Лише за часів Великої французької революції вперше постало питання про те, що люди повинні мати однакові права за будь-яких обставин, і держава повинна це гарантувати. Ідея всезагальної рівності людей, що виникла ще в давності й не була реалізована в середні віки, продовжувала розвиватися з різних позицій, у різних формах і напрямках.

У XVII–XVIII ст. суспільство дійшло висновку, що його подальший розвиток неможливий без закріплення на загальнодержавному рівні певних прав людини цього суспільства. З погляду історії прав людини слід відзначити певний зв'язок, логіку наступності в таких правових документах, як англійські Велика хартія вольностей (1215 р.), Петиція про право (1628 р.), Декларація прав (1688 р.), Білль про права (1689); американські декларація незалежності Сполучених Штатів Америки (1776 р.), Конституція США (1787 р.), Білль про права (1789–1791 рр.); французька Декларація прав людини і громадянина (1789 р.); Загальна декларація прав людини (1948 р.), міжнародні пакти про права людини тощо. На матеріалі названих правових документів можна побачити шляхи й логіку формування юридичних норм і конструкцій у галузі прав та свобод людини: затвердження цих норм і конструкцій спочатку в станово-обмеженому варіанті, послідовний розвиток первинної моделі, збагачення її змісту, поступове її поширення з певною модифікацією й модернізацією на інші соціальні верстви та країни, нарешті, визнання універсального характеру здобутків найбільш розвинутих країн у галузі прав людини сучасним світовим співтовариством.

Повною мірою людство почало замислюватися над необхідністю закріплення прав людини на початку XX ст. після того, як здавалося б непорушні права найчастіше порушувалися. Тільки у XX ст., переживши дві найстрашніші та

найкривавіші світові війни, більшість країн визнала права людини найвагомішими із цінностей на Землі, що ознаменувалося прийняттям у 1948 р. Загальної декларації прав людини, в якій сформульовано провідні загальноприйняті права людини, котрі повинні гарантувати всі країни. Вони конкретизовані у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародному пакті про громадянські й політичні права, що були підписані в 1966 р. Таким чином, слід визнати, що тільки у ХХ ст. права людини були закріплені на світовому рівні.

Визнання й захист прав і свобод людини стали в сучасному світі потужним чинником і чітким орієнтиром прогресуючого розвитку всього світового співтовариства в напрямі співтовариства правових держав, критерієм оздоровлення та гуманізації внутрішньої й зовнішньої політики її членів, показником упровадження в життя засад правової держави [9].

На сучасному етапі розвитку суспільства права з'являються в людини від народження як невід'ємні умови фізичного й соціального існування та розвитку, незалежно від власного усвідомлення. Права людини є її соціальними можливостями, які пов'язані з конкретними історичними умовами: об'єктивно зумовлені досягнутим економічним і культурним рівнем життя суспільства, вони виявляють сукупність потреб, задоволення яких сприяє забезпеченню людині певного стандарту життя, характерного для конкретного суспільства. Тобто з урахуванням історичного досвіду можна стверджувати, що обсяг прав і свобод, що має людина, яка є частиною того чи іншого суспільства, залежить від того, на якому етапі розвитку це суспільство перебуває з позиції сучасних досягнень. Обсяг прав і свобод є досягненням суспільства в цілому.

За визначенням науковців [6; 9; 14 та інші], права людини – це категорія можливої поведінки, їх реалізація залежить від бажання конкретної людини, а держава не може й не повинна примушувати до користування цими правами. Одночасно нормальне функціонування сучасного демократичного суспільства неможливе без реалізації його членами своїх прав і свобод, які держава повинна забезпечити, гарантувати. За допомогою права як соціального інституту держава “забезпечує не тільки соціальну дисципліну, але і свободу громадян, стежить не тільки за виконанням громадянами своїх обов'язків, але і за дотриманням їхніх прав” [1, с. 129], обстоює не тільки свої інтереси, а й інтереси особистості.

З урахуванням того досвіду, що набуло суспільство за період свого становлення, можна зробити висновок, що права людини – це її соціальна спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид і міру своєї поведінки з метою задоволення матеріальних та духовних потреб шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими актами. Загальна декларація прав людини визначила громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні права, якими володіє кожна людина.

Громадянські (особисті) права (на життя, на свободу, на особисту недоторканність, на недоторканність житла, на свободу пересування, на невтручання в особисте й сімейне життя тощо) є природними правами, оскільки вони належать людині від самого факту народження. Політичні права – це права на участь в управлінні державою, серед яких можна назвати право брати участі в управлінні своєю країною безпосередньо, а також через вільно обраних кандидатів, тобто право на безпосередню й представницьку демократію; право на організацію та

участь у політичних партіях і громадських організаціях, право на проведення мітингів та демонстрацій. Економічні права пов'язані із власністю, можливістю вільної діяльності в галузі виробництва, обміну, розподілу та споживання товарів і послуг. До цієї групи зараховують право власності та право на підприємницьку діяльність.

Соціальні права людини в широкому розумінні – це права на отримання певних послуг з боку держави: на працю, на вільний вибір професії, на гідні умови життя і праці та на захист від безробіття, на справедливу оплату праці тощо. Культурні права сприяють духовному розвитку людини, забезпечують її участь в економічному, соціальному й культурному прогресі суспільства. Саме серед культурних прав значне місце посідає право на освіту, закріплення якого є одним із найважливіших досягнень суспільства загалом та кожної держави зокрема.

Конституціоналізація права на освіту, як стверджують науковці [4], була здійснена в середині ХХ ст. Загальною декларацією прав людини, через що це право слушно відносять до другого покоління соціальних, економічних і культурних прав, тобто “позитивних прав”. Слід констатувати, що право на освіту на сучасному етапі розвитку суспільства належить до сукупності основних прав і свобод людини. Воно закріплене ст. 26 Загальної декларації прав людини (1948 р.), ст. 13–14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), ст. 28, 29 Конвенції про права дитини (1989 р.), ст. 27 Конвенції СНД про права та основні свободи людини (1995 р.). Право на освіту належить до тих прав, які перебувають під захистом Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. (ст. 2 Протоколу № 1 1952 р.). Отже, на сучасному етапі право на освіту людини має серйозне правове підґрунтя на світовому рівні.

Так, Декларація визначає таким чином зміст права на освіту: “Освіта має бути безкоштовною, щонайменше, в тому, що стосується початкової і загальної освіти. Початкова освіта має бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта має бути загальнодоступною, та вища освіта має бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного” [7].

Відповідно до міжнародних правових актів та Конституції України кожна людина в нашій країні має право на освіту, що передбачає свободу освіти, є невідчужуваним і належить кожному від народження (ст. 53 Конституції України). Ці властивості притаманні всім основним правам людини, оскільки вони є проявом свободи, яку, на думку М. Бердяєва, не можна ні з чого вивести, бо в ній можна лише споконвічно перебувати [2]. Тобто людина володіє всіма основними правами вже тільки тому, що вона – людина.

Природний характер права на освіту пояснюється тим, що людині властиво розвиватися, творити, створювати нове, накопичувати досвід, знання в тій або іншій галузі і, звичайно, передавати напрацьоване й пізнане іншим поколінням, у чому, власне, і полягає сутність освіти. Проте так було далеко не завжди, про що свідчить аналіз виникнення освіти як певного інституту суспільства, покликаного виконувати певні специфічні суспільно необхідні функції.

Формування права на освіту в сучасному його розумінні значною мірою залежало від певних факторів, а саме: позиції державної влади щодо розвитку

грамотності й вищого рівня освіченості серед своїх підданих; ставлення окремих прошарків і груп населення до одержання систематизованих знань та забезпечення цього процесу; матеріальних можливостей держави в розвитку системи навчання; можливостей населення використовувати шанси на здобуття освіти тощо.

Р. Валеев визначає деякі тенденції в науковій рефлексії значення освітніх феноменів у житті суспільства: трансляція культури, передача наукових, технічних, моральних, побутових тощо надбань, досвіду від одного покоління до іншого, забезпечення спадкоємності поколінь, соціальної безперервності; забезпечення функції сприяння прогресу культури, науково-дослідної, інноваційної функції освіти та функції інтеграції культури (науки з виробництвом, науки з політичним процесом, науки з мистецькою діяльністю тощо) [4, с. 13]. При цьому серед структурних компонентів освіти важливу роль відіграє вища освіта, оскільки, за висловом експертів, у ній “у значній мірі “робиться наука”, а, отже, багато в чому визначається розвиток суспільства” [15].

Виникнення школи як соціального інституту, покликаного здійснювати функцію освіти, належить до епохи переходу від суспільно-родового ладу до соціально-диференційованого суспільства. Незважаючи на те, що стародавні цивілізації, як правило, існували відокремлено одна від одної, на підставі аналізу історичних даних можна констатувати, що вони керувалися принципово загальними основами в галузі освіти людини, що було виявлено ними на підставі багаторічного досвіду.

Сучасні дослідники [8] визначають декілька чинників, що зумовили появу й розвиток школи як осередку для здійснення навчальної функції. Так, виникнення та розвиток писемності є найважливішим чинником генези школи: письмо стало технічно складнішим способом передачі інформації, тому воно вже саме вимагало спеціального навчання, а отже, і створення спеціальної структури, що забезпечувала б цей процес.

Ще одним чинником, який зумовив виникнення школи, слугував розподіл діяльності людини на розумову й фізичну працю, а також ускладнення характеру останньої, що передбачало спеціальну підготовку до неї. Якщо підготовка до здійснення фізичної праці забезпечувалася процесами спостереження за виконавцями, вправами з виконання певної послідовності фізичних вправ, то розумова виявилася набагато складнішою, що передбачала спеціально організований цілеспрямований процес забезпечення засвоєння розумових дій. Поділ праці спричинив формування різних спеціалізацій і спеціальностей, зокрема професії вчителя й вихователя, покликаних професійно займатися навчанням і вихованням інших. Результатом такого суспільного розвитку стала відносна самостійність школи, її відокремленість від інститутів церкви та держави.

Як зазначають науковці [5], університет – один з небагатьох соціальних інститутів, що зберігся в майже незмінному вигляді впродовж віків. Поява та права університету підтверджувалися привілеями, тобто особливими документами, які закріплювали університетську автономію (власний суд, управління, право на присудження вчених ступенів, на звільнення студентів від військової служби). Затвердження цінності людської особистості, визнання права на свободу, пізнання людиною особистих можливостей сприяли “формуванню конструк-

тивного мислення, розгляду знання як процесу розвитку культури, інтелекту, творчості” [5, с. 12].

Що стосується закріплення права на освіту в зарубіжних джерелах освітнього права, то можна погодитись із думкою К. Романенко, що “правова регламентація права на освіту в загальноцивілізаційному сенсі була започаткована Декларацією прав людини і громадянина 1789 р.” [12]. У XIX ст. в Західній Європі та США були закладені законодавчі основи школи. У провідних промислових країнах здійснювалося становлення національної системи шкільної освіти й розширення участі держави в педагогічному процесі (управлінні ним, у відносинах приватної й суспільної шкіл, вирішенні питання про відокремлення школи від церкви). У результаті створювалися державні бюро, ради, департаменти, комітети, міністерства освіти для забезпечення державного контролю над усіма навчальними закладами. Упродовж XIX ст. відбулася диференціація на школи класичного зразка й сучасні.

На українських землях, які перебували в складі Російської імперії, з XIX і до початку XX ст. система освіти продовжувала поступально розвиватися. Уже в 1801 р. вона набула завершальної стадії у зв'язку зі створенням єдиного відомства – Міністерства народної освіти. Новий етап в історії формування права на освіту та розвитку освітніх правовідносин між її учасниками розпочався в 1917–1920 рр., коли в Україні продовжувало формуватися право громадян не тільки на початкову та середню, а й на вищу.

З утвердженням радянської влади освіта в Україні набуває безпрецедентного розвитку, темпи якого зумовлювалися, перш за все, тією увагою, яку приділяла цій сфері життєдіяльності суспільства радянська влада. Було прийнято низку нормативних актів, згідно з якими в центрі й на місцях створювалися органи, відповідальні за розвиток освіти. Школу відокремили від церкви, було запроваджено безкоштовне й обов'язкове навчання всіх дітей віком від 7 до 16 років, що заклало організаційні основи народної освіти на багато років уперед. Позиція влади отримала й матеріальне підкріплення – постійно зростали державні асигнування на освіту, неодноразово виділялися значні суми для виплати одноразових грошових виплат учителям, розпочалася значна робота з організації та будівництва шкіл. Як наслідок, на 1940 р. близько 90% населення України було грамотним [10].

Після розпаду СРСР Україна одержала в спадщину ефективну систему освіти, одну з найкращих у світі. За період з 1991 р. система освіти зазнала кардинальних змін, причому як позитивного, так і негативного характеру, що були викликані не стільки цілеспрямованою державною політикою з реформування галузі, скільки тривалими кризовими явищами в економіці, державному будівництві й суспільному в цілому, яке дотепер перебуває на етапі трансформації. Непослідовність упровадження реформ у сфері освіти, а головне – істотне скорочення обсягів її фінансування привели до стрімкого погіршення стану матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, падіння загального освітнього рівня населення, неприпустимого зниження соціального статусу педагога.

Вітчизняна дослідниця В. Боняк, дослідивши історичний розвиток права на освіту на українських теренах, дійшла висновку, що науково-філософська думка пройшла такі періоди щодо визнання та обґрунтування цього права людини:

1) з часів Київської Русі до експансії України Польщею та Росією, коли право на освіту знаходить епізодичне відображення в наукових працях філософів, мислителів, учених, однак при цьому не відображене в письмових джерелах права;

2) із часу втрати Україною залишків автономії в XVII–XVIII ст. до Лютневої 1917 р. буржуазно-демократичної революції в Росії право на освіту не мало концептуального значення, а норми, що його закріплювали, не мали системного характеру;

3) від Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. до встановлення радянської влади на території України;

4) радянський, який характеризувався постійним розширенням змісту права на освіту;

5) сучасний період – з моменту здобуття незалежності України і до сьогодні, коли фактично сформовані правові засади діяльності органів державної влади щодо забезпечення конституційного права людини та громадянина на освіту [3].

А коло суб'єктів права на освіту, мережа освітніх закладів, зміст освіти в пам'ятках права України безпосередньо залежали від конкретно-історичних умов (економічних, політичних, релігійних чинників), що склались на час створення чи дії відповідного джерела права [3].

Через 20 років після початку реформ викликає занепокоєння ситуація щодо забезпечення реалізації права громадян України на якісну освіту. Усе більш помітним стає зростання соціальної й територіальної нерівності в цій сфері, розшарування населення за критерієм доступу до освіти, що викликає соціальну нестабільність українського суспільства [11]. Спільними зусиллями держави й громадськості вітчизняна система освіти повинна бути переведена з нинішнього режиму “виживання” в режим ефективного поступального розвитку.

Не викликає сумніву той факт, що основною умовою посилення політичної й економічної ролі України та підвищення добробуту її населення є забезпечення зростання національної конкурентоспроможності. У сучасному світі, який глобалізується, здатність швидко адаптуватися до умов міжнародної конкуренції стає найважливішим фактором успішного й сталого розвитку. Головна перевага високорозвинутої країни пов'язана з її людським потенціалом, який багато в чому визначається освітою. Отже, “загальна еволюція змісту права на освіту здійснюється у напрямі його визнання як природного невід'ємного права кожного громадянина, що підлягає гарантуванню з боку держави” [13, с. 24].

У сучасних умовах реалізація права на освіту залежить від соціальних умов, що зумовлює відносність цього права. Так, на практиці право на освіту навряд чи може бути повною мірою реалізовано без певної соціальної інфраструктури, якою є система освіти, покликана забезпечити освітній процес, а також оцінку й сертифікацію освітнього результату. У межах створеної державою системи освіти людина обирає форму здобуття освіти, освітній заклад (організацію), вступає з ним в освітні правовідносини та включається в освітній процес, тим самим реалізуючи свої освітні права і свободи. Звичайно, право на освіту може бути реалізоване й за допомогою самоосвіти, що не пов'язане з навчанням у конкретному навчальному закладі, освоєнням тієї або іншої освітньої програми і не супроводжується фіксацією отриманого освітнього результату. Проте в пе-

реважній більшості випадків право на освіту виступає як основа освітніх відносин і реалізується за допомогою їх установа.

Це означає, що в інтересах кожного громадянина й суспільства в цілому, а в кінцевому результаті і в своїх власних інтересах держава повинна визнати право людини на освіту та забезпечити соціально-правові умови для його реалізації. Тому наявність соціальної інфраструктури (системи освіти), що дає змогу здобувати освіту через вступ в освітні правовідносини, по суті, є результатом усвідомленої на державному рівні необхідності повноцінної реалізації права людини на освіту.

Серед специфічних ознак права на освіту (притаманних не всім суб'єктивним правам людини) науковці визначають динамічний характер, що виявляється в постійному збагаченні змісту права на освіту, та індивідуальний характер – необхідність його особистої реалізації, неможливість інститутів делегування, представництва, довіреності (хоча право на освіту малолітніх дітей певним чином залежить від батьків, які мають право самостійно обирати освітній заклад) [4, с. 19].

Висновки. Отже, історичний аналіз виникнення й розвитку освіти, створення її розгалуженої системи на сучасному етапі засвідчив непростий шлях, що зумовив і різний характер освітніх правовідносин між учасниками освітнього процесу. Цей характер було зумовлено встановленням і розвитком права на освіту, що надавалося спочатку окремим представникам суспільства відповідно до станової приналежності, проте з розвитком суспільства, що спричинило й необхідність цілеспрямованого здійснення та розширення меж освітнього процесу, охоплення більшої кількості осіб, право на освіту на сучасному етапі, що мають усі без винятку, забезпечується розгалуженою освітньою системою. Право громадян на освіту, затверджене на міжнародному й державному рівні, стало джерелом особливих правовідносин у галузі освіти.

Список використаної літератури

1. Бачинін В.А. Філософія права : підручник для юрид. спец. вищих навч. закладів / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 472 с.
2. Бердяев Н. Філософія вільного духа / Н. Бердяев. – М., 1994. – С. 87–89.
3. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 [Електронний ресурс] / В.О. Боняк ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05bvoyzu.zip>.
4. Валєєв Р.Г. Освітнє право України : навч. посіб. / Р.Г. Валєєв. – Луганськ, 2011. – 287 с.
5. Глузман А.В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования : монография / А.В. Глузман. – К. : Издательский центр “Просвита”, 1996. – 312 с.
6. Головченко В.В. Право в житті людини (статті) / Володимир Володимирович Головченко. – К. : Оріяни, 2005. – 336 с.
7. Загальна декларація прав людини 1948 р. [Електронний ресурс] // Права людини : Міжнародні договори України, декларації, документи. – К. : Юрінформ, 1992. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.

8. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко ; за ред. О.О. Любара. – К. : Знання, КОО, 2003. – 450 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
9. Нерсисянц В.С. Філософія права : учебник для вузов / В.С. Нерсисянц. – М. : ИНФРА-М–НОРМА, 1997. – 652 с.
10. Орленко В. Формирование права на образование в Украине / В. Орленко, Л. Орленко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2005. – № 3. – С. 5–13.
11. Освітнє право : навч. посіб. для студ. гуманітарних ВНЗ / [авт. кол.: В.В. Астахов, К.В. Астахова (мол.), О.Л. Войно-Данчишина та ін.] ; за заг. ред. В.В. Астахова ; Нар. укр. акад. ; Міжнар. фонд “Відродження”. – Х. : Вид-во НУА, 2011. – 144 с.
12. Романенко К.М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 [Електронний ресурс] / К.М. Романенко. – Харків, 2008. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2008/08rkmstr.zip>.
13. Романенко К.М. Особливості державного регулювання права на освіту в Україні / К.М. Романенко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 12. – С. 18–24.
14. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник / О.Ф. Скакун. – Х. : Консул : Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
15. Сухарніков Ю.В. Реформа вищої освіти України: європейські пріоритети [Електронний ресурс] / Ю.В. Сухарніков // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/OsvitaZ5.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2013.

Коваленко Д.В. Зарождение и развитие образовательных правоотношений как предпосылка становления права в сфере образования

В статье проанализированы возникновение права, зарождение и развитие права человека на образование. Определены условия и особенности регулирования образовательных правоотношений между субъектами образовательного процесса как основа теоретического оформления права в области образования.

Ключевые слова: *право человека на образование, образовательные правоотношения, система образования, право в сфере образования.*

Kovalenko D. The occurrence and development of educational legal relationships as precondition of formation of law in educational sphere

The occurrence of law, the process of development of human's right to education is analyzed in the article. The preconditions and peculiarities of educational legal relationships' regulation among the parties of educational process as the basis of theoretical substantiation of law in educational sphere are determined.

Key words: *human's right to education, educational legal relationships, educational system, law in educational sphere.*